

УДК 37.034

DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1-86-91

О. Г. Литвиненко,

здобувач

(Київський університет імені Бориса Грінченка)

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

У статті розглянуто поняття “соціальна активність молодшого школяра”, “технологія”. Проаналізовано наукові підходи вчених щодо створення технології формування соціальної активності молодшого школяра. Обґрунтовано логіку впровадження технології формування соціальної активності молодших школярів у позаурочну виховну діяльність. Запропонована технологія формування соціальної активності молодших школярів передбачає її реалізацію в три етапи: орієнтувально-мотиваційний, операційно-пізнавальний і контрольньо-оцінний. Кожен з них має свої цілі та завдання.

Ключові слова: соціальна активність, технологія, молодші школярі, позаурочна виховна діяльність.

Summary

In the article the concept “social activity of the younger school children”, “technology” are given. There have been analyzed approaches of scientists on forming of social activity at primary school children. There have been presented the logic of realization of this technology in forming of social activity at primary school children in the upbringing process.

Key words: social activity, technology, pedagogical conditions, primary school children, extracurricular upbringing activities.

Постановка проблеми. Сучасний стрімкий розвиток державності моделює новий етап розвитку сучасної освіти, що зумовлює суттєві зміни в теорії та практиці виховного процесу. Показниками ефективності сучасної виховної системи молодшої школи визнано особистість учня, його здатність взаємодіяти у приватній сфері, комфортне відчуття у колективі, рівень здатності комунікувати та соціально розвиватися, прагнути до саморозвитку, виявляти соціальну активність у повсякденній життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної активності особистості розкривається в працях філософів (В. Андрущенко, Ю. Волков, О. Кирилюк, В. Коган, В. Мовчан, М. Вебер та ін.), педагогів і психологів (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Б. Ананьєв, К. Абульханова – Славська, О. Киричук, А. Мудрик, С. Тарасюк, Л. Петько та ін.).

Метою та завданням статті є розкриття особливості технології виховання соціальної активності молодших школярів у позаурочній виховній діяльності.

Виклад матеріалу. Соціальну активність (СА) молодшого школяра ми розуміємо як внутрішній регулятор його діяльності в соціумі. Соціальна активність є інтегрованою структурою, що складається з низки взаємозалежних та взаємообумовлених компонентів [4; 9; 10; 12; 15; 16; 17].

Запропонована нами технологія передбачає дослідження всіх аспектів навчально-виховного процесу, починаючи з постановки цілей, проектування, організації навчального процесу до перевірки ефективності створеної моделі.

Технологія формування СА молодших школярів є моделлю спільної роботи вчителя та учнів [1; 7; 8] з організації та проведення процесу виховання за умови забезпечення комфорту для всіх суб'єктів педагогічної діяльності.

Метою розробленої нами технології стало створення умов для забезпечення спрямованості позаурочної діяльності закладів середньої освіти на формування СА, конструктивної взаємодії молодших школярів; педагогічна підтримка їх у вияві соціальної активності на основі партнерської взаємодії; підготовка педагогів до формування СА учнів.

В основу експериментальної технології нами покладені такі принципи: *цілісності, системності, послідовності* (широкий вибір освітніх програм, форм організації навчання та ін.); *фундаменталізації* (підсилення взаємозв'язку теоретичної та практичної підготовки молодшого школяра до життєдіяльності, глибоке й системне засвоєння теоретичних знань); *індивідуалізації* (урахування і розвиток особистісних особливостей школярів в усіх формах взаємодії з ними в процесі виховання); *модульності* (навчання здійснюється за окремими функціональними вузлами – модулями, призначеними для досягнення конкретних дидактичних цілей).

У ході експериментальної роботи була обрана така логіка втілення технології формування СА молодших школярів: 1) визначення загальної мети формування соціальної активності, а також кожної її складової; 2) добір та дидактичне обґрунтування змісту виховного процесу відповідно до поставленої цілі; 3) реалізація змісту шляхом упровадження доцільних форм, методів, засобів, які забезпечені об'єктивними методиками контролю якості досліджуваного явища.

Розроблена технологія передбачає її реалізацію в три етапи: орієнтувально-мотиваційний, операційно-пізнавальний і контрольний-оцінний, кожен з яких має свої цілі та завдання.

Наголосимо, що допоміжним засобом, який використовується на всіх етапах виховання, є спецкурс “Заговори, щоб я тебе побачив”, який знайомить молодшого школяра зі знаннями про людину, себе, механізми взаємодії з оточуючими, вироблення умінь та навичок виховання соціальної активності, формування загального уявлення про соціальну активність.

Введення цього спецкурсу в освітній процес спрямувало виникненню зв'язків між предметами “Я у світі”, “Літературне читання”, “Риторика” та зумовило необхідність установа міжпредметних зв'язків.

У процесі викладання курсу “Заговори, щоб я тебе побачив” у молодших школярів підвищується мотивація до оволодіння знаннями, уміннями та навичками через ефективну навчально-пізнавальну діяльність.

Розвивальний курс складався з декількох розділів: “Я – особлива дитина”, “Я вчуся партнерської взаємодії”, “Моє комунікативне “Я” тощо. Заняття кожного з розділів включає в себе теоретичну частину та низку практичних вправ, ігор, тестів, завдяки яким молодші школярі оволодівають навичками самоаналізу, саморегуляції та розуміти інших. На заняттях діти вчать саморегуляції власного настрою, емоційного стану; у них формується власна думка; відбувається процес засвоєння знань і вмінь соціальної взаємодії.

Перший етап (*орієнтувально-мотиваційний*) технології формування СА, розглядався нами як “*входження*” дитини у виховне середовище закладу загальної середньої освіти та передбачав досягнення таких цілей:

формування мотивів і цінностей співпереживання міжособистісних взаємин соціальної активності в молодших школярів; розуміння значущості знань про соціальну активність з метою прояву їх у процесі життя.

Основними завданнями *орієнтувально-мотиваційного етапу* є адаптація (набуття нових компетенцій) до умов виховання в закладі загальної середньої освіти; оволодіння знаннями про соціальні цінності, моделі та норми поведінки, партнерську взаємодію; розвиток умінь здобувати та поширювати ці знання.

Як форму навчання ми використовували міні-бесіди зі школярами початкової школи на тему “Ставлення до себе”, “Я і моя сім'я”, “Подаруй усмішку!”, “Який я”, “Якби я був..., щоб я зробив”, які сприяли формуванню позитивної установки вихованців щодо соціальної активності, підвищення рівня їх знань про соціальні цінності, моделі, культурні норми, правила поведінки.

Тож одним із джерел отримання знань про СА в молодших школярів є казка. Народні українські казки; зарубіжні народні, літературні чи авторські казки; українські авторські або літературні; віршовані казки та мультфільми формують позитивне ставлення до оточення, дають знання про соціальні норми та відповідають потребам і внутрішньому світу дитини.

Згідно з нашими припущеннями важливою умовою виховання СА в молодших школярів у позаурочній виховній діяльності є активне та цікаве їх долучення до обговорення моральних, етичних норм та правил, формування емоційно-ціннісного, позитивного ставлення до себе та оточення, моделей та правил поведінки. Тому художня література є ефективним виховним засобом у формуванні соціальної активності молодших школярів, сприяє формуванню в дитини емоційного ставлення оточення, себе, соціальної поведінки, оскільки одночасно є сукупністю знань і почуттів. Художня дитяча література є підґрунтям для формування в дітей знань, уявлень про СА особистості, яка за допомогою сюжетно-образної форми розкриває відносини між людьми, даючи приклад поведінки прийнятої в соціумі.

Метод “Асоціативний куц”, або “Грунування”, застосовується для входження в тему, яка буде розглядатися. Відмінністю від “Мозкової атаки” є спонукання дітей вільно й відкрито думати з певної теми, предмета, образу, при цьому важливу роль відіграють почуття, ставлення, емоції. Цей метод формує асоціативну форму мислення.

Ефективним у формуванні СА молодших школярів є використання методу таблиця “Знаємо. Хочемо знати. Дізналися”.

Стратегія передбачає: 1) постановку власних запитань з цієї теми, за допомогою яких виявляється зацікавленість молодших школярів будь-якою стороною питання; 2) стислий запис інформації з теми, отриманої під час бесіди, обговорення; 3) стратегічне покрокове планування можливих шляхів виховання.

Звичайно, не всі діти в першому класі можуть писати, тому їм було запропоновано використовувати малюнки. Учні, які вже можуть записувати, допомогли виділити ключові слова та скорочувати їх. Важливим моментом цієї стратегії є, що на дошці поруч з думками дітей записували їх імена, для підвищення власної самооцінки дитини. Також перевага стратегії тому, що перетворює монологічну розповідь вчителя на діалог “учень-учитель”, “учень-учень”, “учень-учитель-клас”.

Другий етап (*операційно-пізнавальний*) є логічним продовженням мотиваційного етапу і включає досягнення таких цілей: 1) підтримання

позитивного ставлення до прояву СА; 2) розвиток у молодших школярів соціальних, комунікативних умінь, толерантної та емпатійної установки; 3) поглиблення знань щодо вияву соціальної активності.

Однією з провідних технологій нової української школи є стратегія “Кубування”. Для цього використовується кубик, на кожній грані якого написано вказівки: опишіть, порівняйте, встановіть асоціації, проаналізуйте, знайти застосування, запропонувати аргументи “за” або “проти”. У молодшій школі завдання слід пояснювати в доступних для дітей формулюваннях. Використання граней слід починати від менш складних завдань (з огляду на мовленнєву діяльність) до більш складних.

Серед різноманітних форм та методів ефективними у формуванні СА є вправи. Застосовуючи їх, у експериментальній роботі доводяться до автоматизму певні необхідні дії, що виконуються багаторазово з позитивними емоціями.

“Мозкова атака” відноситься до ефективних методів колективної діяльності. Основною метою є збирання якомога більшої кількості ідей, не оцінюючи їх, звільняючи від інертності та стереотипів мислення. Дітям пропонується згадати все, що вони знають або думають з певної теми обговорення, при цьому вчитель не задає жодних запитань. Важливо записувати всі ідеї та думки на дошці та класифікувати їх по закінченню.

У дітей молодшого шкільного віку переважають ігрові інтереси, гра займає значне місце серед різних форм і методів виховання СА, завдяки чому вони втілюють можливість переробити реальне життя, пізнати світ, відчують щохвилинну радість і можливість фантазувати; формує та закріплює вміння, здібності, знання щодо соціальних функцій у майбутньому.

“В основі виховання молодших школярів перебуває взаємодія дітей і дорослих – гра, спільна праця, пізнання, спілкування”, – зазначено в Концепції нової української школи [2, с. 38].

Отже, розвиток СА завдяки сюжетно-рольовій грі має сприяти створенню предметно-ігрового середовища, комфортного віку дитини, яке допомагає змодельовувати соціальні взаємовідносини та навчитися орієнтуватися в них. Дитячі емоції та яскраві враження від подій та явищ у подальшому стають змістом сюжетно-рольової гри, за якої внутрішні переживання, усвідомлення та вербалізація їх дає можливість зрозуміти зміст проблемних ситуацій і можливість подивитись на неї з іншого боку. Ігрова діяльність ефективно розвиває в дітей молодшого шкільного віку уміння міжособистісної взаємодії, прояву соціальних навичок.

Рольова гра як метод має більше переваг у молодшому шкільному віці, ніж недоліків. Це спрощена модель реалій дитини, взяті ситуації з життя або з художньої літератури. Сюжет гри пов'язаний з моральною проблемою, яка потребує розв'язання. Результатом гри є розвиток комунікативних якостей, висловлювання та аргументування власних думок іншим, творчих здібностей, взаємодія. Формуються та розвиваються особистісні якості: творчість, індивідуальність, толерантність, самооцінка, соціально-комунікативні навички та вміння, самоповага [14].

Театралізована гра [5; 6] є різновидом сюжетно-рольової гри зі змістом, сюжетом, роллю, творчим задумом, організацією та взаємостосунками. Відмінністю від сюжетно-рольових ігор є розвиток гри за заздалегідь підготовленим сценарієм, який ніби підпорядковує гру, основою якого є зміст

казки, оповідання, вірша чи пісні. Спрямованість цих ігор комунікативна, соціальна та моральна, яка має відображається у художніх творах, казці та втілюється в імпровізованих інсценізаціях дітей, набуття морального досвіду, поведінки, підпорядкування соціальним нормам дитини в результаті сприйняття особистісних та інтерактивних здібностей.

Однією з форм виховної роботи є гра-бесіда, що активізує емоційно-розумові процеси, тим самим поєднуючи уяву, слова, дії, думки дитини, виховує уміння уважно слухати і чути вчителя, його запитання, фокусуватися та розуміти зміст розмови, чути відповіді інших дітей, доповнювати їх, висловлюючи власну думку. За допомогою гри-бесіди доносяться норми та правила поведінки в соціумі, у різних життєвих ситуаціях, правила спілкування в суспільних місцях.

Новаторською методикою нової української школи є LEGO – “Шість цеглинок”. Виконуючи цікаві завдання за допомогою набору з шести різнокольорових цеглинок, діти тренують пам'ять, розвивають моторику і мислять творчо. Крім того, використання цієї технології дає можливість адаптувати і, звичайно, створювати власні завдання відповідно до вмінь та інтересів дітей, описувати детально свої дії, надавати чіткі й зрозумілі інструкції, пояснювати свої міркування, розповідати історії, які допомагають спілкуватися з іншими і виражати власні думки. Молодші школярі вчаться співпрацювати, що виражається у вмінні працювати в парах чи групах, умінні ділитися матеріалами, вчитися у своїх однолітків, дослухаючись до їхніх ідей та пропозицій, розподіляти ролі та обов'язки [14, с. 4].

На етапі рефлексії ми застосовували “Сенкан”. Така форма роботи покращує емоційний фон молодшого школяра, розвиває вміння узагальнювати, надає можливість перевірити набуті знання, перетворюючи нові знання на власні.

Ураховуючи поставленні завдання у вихованні СА молодших школярів, нами обиралися й інші форми та методи. Як показав експеримент, однією з ефективних форм виховання СА є виховні ситуації, де вчитель подає приклад у спілкуванні з вихованцями, демонструє уміння створення позитивного емоційного фону, коли емпатійні, комфортні та емоційно-відверті взаємостосунки в дитячому середовищі стають запорукою ефективності впливу на виховання соціальної активності молодших школярів. Розігруючи міні-сценки, вони спираються на образне мислення та набутий власний досвід. Проблема морального вибору постає в дитини молодшого шкільного віку при обговоренні виховних ситуацій, у результаті яких дитина ототожнює себе з героєм, закладаючи глибокий зміст та пропонуючи власні варіанти виходу з неї.

Тож, *результативно-оціночний етап* став логічним продовженням попередніх етапів технології формування соціальної активності молодших школярів у позаурочній виховній діяльності.

Висновки. Викладений матеріал дозволяє зробити такі висновки: розроблена нами авторська технологія дозволила здійснити організовано процес формування в учнів початкової школи соціальної активності, яка виявлялась у партнерській взаємодії, толерантності, прагненні до набуття нових знань, організованості; розвинутих ціннісних орієнтирах.

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування соціальної активності молодших школярів у позаурочній виховній діяльності

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвієнко О.В. Актуальні проблеми навчання та виховання учнів молодшого шкільного віку / О.В.Матвієнко. – Івано-Франківськ : НАІР, 2016. – 216 с.
2. НУШ: poradnyk dlya vchytelya [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
3. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу ("Case study" method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. ; за ред. академіка В.І.Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140.
4. Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика: [монографія]. К. : ВМУРЛ "Україна", 2010. – 268 с.; бібліогр. : С. 249–267.
5. Петько Л.В. XI Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови "Good Luck!" / Л.В.Петько // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / засн. Київський лінгвістичний ун-т і вид-во "Ленвіт" ; гол. ред. С.Ю.Ніколаєва. – К. : Вид-во "Ленвіт". – 2006. – № 4. – С. 62–64.
6. Петько Л.В. Гурток "Мандрівники" та формування соціальної активності молодших школярів. / Л.В.Петько // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. ; редкол. В.В.Кузьменко та ін. – Херсон : КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти", 2018. – Вип. 37. – С. 173–179.
7. Петько Л. В. Туризм – справа захоплююча / Л.В.Петько // Рад. школа. – 1990. – № 11. – С. 25–29.
8. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі / Л.В. Петько // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна" : зб. наук. праць / укл. І.В.Ковальчук, Л.М.Коцюк, С.М.Новоселецька. – Острог : Вид-во Національного ун-ту "Острозька академія", 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
9. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура та її виховання у молодших школярів: навчально-методичний посібник. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 124 с.
10. Тернопільська В.І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу у вихованні особистості / В.І.Тернопільська // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – 2016. – Вип. 88. – Ч. 2. – С. 118–121.
11. Тернопільська В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості / В.І.Тернопільська // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2008. – № 40. – С. 92–95.
12. Тернопільська В.І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Тернопільська Валентина Іванівна. – К., 2009. – 573 с.
13. Тернопільська В.І. Толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості / В.І.Тернопільська, О.Г. Литвиненко, О.Ю. Пономарьова // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, Barbados, 2017.
14. "Шість цеглинок" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.lego.com/r/legofoundation//media/lego%20foundation/downloads/six%20bricks/sixbricks_ua_.pdf?l.r2=-217431183
15. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity / Olena Matviienko // Economics, management, law : challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204–208.
16. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school / Olena Matviienko // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. – P. 151–156.
17. Ternopilskaya V.I. The role of self-government in development of leadership qualities among students / V.I. Ternopilskaya // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2016. – P. 327–330.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2018